образи літературного твору в гармонії з найменуванням. У Н. Дурунди літературно-художні антропоніми дають змогу образніше відтворити розмаїття людських характерів, учинків героїв, передати авторське ставлення до них. Особливості творення найменувань вказують на позицію самої авторки та індивідуальні особливості її мислення. Перспективою подальших розвідок є дослідження літературно-художніх антропонімів, що функціонують в інших романах Н. Дурунди, а також увагу привертають оригінальні назви романів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белей Л.О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст. Ужгород: Патент, 1995. 120 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

3. Горенко О.П. Антропонімічний вимір американського романтизму: Монографія. Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. ТОВ «ПанТот», 2008. 312 с.

4. Дурунда Н. За брамою пекла: роман. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. 330 с.

5. Дурунда Н. Під клеймом «OST»: роман. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. 384 с.

6. Зимомря М. Світ для добрих людей. *Дурунда Н. За брамою пекла:* роман. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. С. 3–11.

7. Ісат Ю.А. Таємниця вашого імені. Донецк: ТОВ ВКФ «БАО», 2006. 736 с.

8. Лозко Г.С. Рідні імена. Слов'янський іменослов. Тернопіль: Мандрівець, 2011. 368 с.

9. Словник сучасного українського сленгу / [упоряд. Т.М. Кондратюк; худож.-оформлювачі Б.П. Бублик, С.І. Правдюк]. Харків: Фоліо, 2006. 350 с.

10. Трійняк І. І. Словник українських імен. К.: Довіра, 2005. 509 с.

11.Чучка П.П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник / [наук. ред. член-кор. НАН України В.В. Німчук]. Львів: Світ, 2005. 704 + XLVIII с.

12. 100 найвідоміших образів української міфології. [Завадська В., Музиченко Я., Таланчук О., Шалак О.]. К.: Орфей, 2002. 448 с.

УДК 821.161.2Шевч.09
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.40

МИХАЙЛО ЛОЗИНСЬКИЙ – ДОСЛІДНИК І ПОПУЛЯРИЗАТОР ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

MYKHAILO LOZINSKYI – RESEARCHER AND PROMOTER OF TARAS SHEVCHENKO'S CREATIVITY

Калинчук А.М.,
orcid.org/0000-0001-5450-4093
кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу шевченкознавства
Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка Національної академії наук України

Актуальність статті визначено потребою аналізу й узагальненням маловідомого шевченкознавчого доробку М. Лозинського, який виступав і популяризатором творчості митця, і серйозним дослідником його поезій. Уперше на основі автобіографії, листування та розвідок публіциста відтворено його рецепцію творчості Шевченка. Зафіксовано класифікацію ключових тем і образів поезій митця в інтерпретації М. Лозинського. Уточнено, що дослідник, з'ясовуючи провідні аспекти поезій, умістив фрагменти текстів «Гайдамаки», «Кавказ», «І мертвим, і живим…», «Сон» («У всякого своя доля…»), «Давидові псалми. 52», «Іржавець», «Заповіт», «Якби ви знали, паничі…», «Якби тобі довелося…», «Відьма» (1858), «Неофіти», «Москалева криниця», «У нашім раї на землі…», «Чи ми ще зійдемося знову…», «Буває, іноді старий…», «Бували войни й військові свари…», через що було конфісковано розвідку «Тарас Шевченко. Його життя і значення» (1901). Установлено, що вчений виклав життєпис Шевченка в популярній тоді формі – стислому переказі відомих тоді біографій. Закцентовано увагу на потрактуванні критиком світогляду Шевченка, визначено його національно-політичні й соціальні погляди. Підкреслено, що в замітках літературознавця

містилися цінні факти про вшанування пам'яті поета у Наддністрянщині в 1900–1910-х рр. З'ясовано, що критик підносив роль і значення митця в національно-культурному відродженні Галичини. Наголошено, що Шевченків феномен цікавив М. Лозинського не лише як окремий об'єкт студіювання, а передусім як визначальний фактор ренесансу України в першій половині XIX ст. Результати нашого дослідження будуть використані в процесі підготовки академічної монографії «Нариси з історії шевченкознавства XIX–початку XXI століття».

Ключові слова: життєпис, світогляд, поезія, тема, образ, популяризація, вшанування.

The relevance of the article is determined by the need to analyze and generalize the little-known Shevchenko work of M. Lozynskyi, who was both a popularizer of the artist's work and a serious researcher of his poetry. For the first time, based on the autobiography, correspondence, and intelligence of the publicist, the reception of Shevchenko's work is recreated. The key themes and images of the artist's poems in the interpretation of M. Lozynskyi are recorded. It has been established that the scientist presented Shevchenko's biography in the then-popular form – a concise biography. Attention is focused on the critic's treatment of Shevchenko's aesthetic outlook. It was emphasized that M. Lozynskyi was not talking about Shevchenko's religiosity, but about how the poet treated the human dignity of a woman and her motherhood, how the artist believed in God in his way, and not as the Russian church demanded. It is emphasized that the literary critic's notes contained valuable facts about the commemoration of the poet in Naddnistrianshchyni in the 1900s and 1910s. It was found that the critic emphasized the role and importance of the artist in the national and cultural revival of Galicia. From today's perspective, we can say that the idea of creating an independent Ukrainian state was central to the legacy of Shevchenko and M. Lozynskyi. It is emphasized that the Shevchenko phenomenon interested M. Lozynskyi not only as a separate object of study but primarily as a determining factor of the renaissance of Ukraine in the first half of the 19th century. We believe that the critic expanded the horizons of studying the artist's work in the first decades of the 20th century with his work. The results of our research will be used in the process of preparing the academic monograph "Essays on the history of Shevchenko studies in the 19th–early 21st centuries".

Key words: revival, biography, ideology, poetry, theme, image, popularization, commemoration.

Постановка проблеми. Понад п'ятдесят років ім'я Михайла Лозинського (1880–1937) – українського правознавця, публіциста, перекладача, біографіста, політичного та громадського діяча залишалося поза контекстом дослідників. Критик належав до покоління «Розстріляного відродження», його страчено 3 листопада 1937 р. в урочищі Сандармох (Карелія, РФ). За клопотанням І. Крип'якевича вченого було реабілітовано 24 вересня 1957 р.

М. Лозинський – автор понад 20 історичних, історико-публіцистичних і політологічних праць про становлення української державності; ряду студій про українських письменників, підручників із права; спогадів. Він вільно володів польською, німецькою, французькою, знав англійську, данську, шведську, арабську мови. Критик співпрацював із І. Франком і М. Грушевським, зокрема українською перекладав і публікував власні студії в «Літературно-науковому вістнику» (у 1903–1905 рр.) та в ряді іноземних часописів [1, с. 413]. Як твердив О. Рубльов, світогляд М. Лозинського формувався під впливом творів І. Франка [20: № 4, с. 103].

У центрі уваги публіциста – тогочасне суспільно-культурне життя України [14; 6; 10]. Зокрема, він порушив проблему національного відродження в XIX ст. в обох частинах України, що перебували в різних імперіях, розглянув його причини й особливості становлення та розвитку. Відтак метою науковця було простежити «значення Галичини в українськім національнім життю» [6, с. 4] у продовж століття ренесансу. Наголосимо, що Шевченків феномен цікавив дослідника не лише як окремий об'єкт студіювання, а передусім як визначальний фактор відродження України. На думку М. Лозинського, у 1860-х рр. переважно молоде покоління Наддністрянщини «живе не тільки в літературі, але почасти також у суспільно-політичній сфері ідеями Шевченкового "Кобзаря", який стає для нього національним Євангелієм» [6, 23]. Пізніше вчений конкретизував своє бачення національного піднесення: роль збірки «Кобзар», петербурзької «Основи» та київської Громади – все це вплинуло на нове покоління галицько-української інтеліґенції у 1860-х роках і пізніше [10, с. 85]. Тож у вказаному контексті в полі уваги критика перебувало кілька традиційних питань межі XIX і XX століть – поширення та популяризація Шевченкових поезій у Галичині, рецепція його творів і заходи по вшануванню пам'яті митця у краї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уперше про праці М. Лозинського нагадав І. Кедрин [4]. Якраз В. Качкан [3] став тим дослідником, хто повернув спадщину вченого в науковий обіг. Завдяки розшукам О. Сухого й О. Рубльова з'явилися перші розвідки про М. Лозинського [21; 22; 19; 20]. Незважаючи на наявність енциклопедичної статті Ф. Погребенника [18: 3, с. 838], нині маловідомий шевченкознавчий доробок М. Лозинського потребує уточнення.

Постановка завдання. Мета статті – зібрати й докладно розглянути маловідомий шевченкознавчий доробок публіциста. Відтак наше завдання – на прикладі розвідок ученого з'ясувати його внесок у розвиток науки про Шевченка першої третини XX ст.

Виклад основного матеріалу. У 1901 р. до 40-х роковин смерті Шевченка М. Лозинський оприлюднив працю [13], яка складалася з двох розділів, де конспективно виклав біографію поета, проаналізував проблемні аспекти його творчості. У вступному слові він зазначив, що вперше оприлюднив свою розвідку в часописі «Громадський голос» (1899. ЧЧ. 8–17), згодом доповнив і виправив першу публікацію його життєпису. Очевидно, що в розділі «Житє Тараса Шевченка» М. Лозинський, враховуючи відомі на той період праці М. Чалого [23] й О. Конисього [5], переказав випадок із безпідставним звинуваченням юнака в крадіжці грошей у постояльця-солдата [13, с. 8–9] і переповів батькові «пророчі слова про майбутнє» Тараса [13, с. 9], нагадав, як той шукав собі вчителя малювання [13, с. 9–10] і як став козачком у поміщика П. Енгельгардта. Ще М. Лозинський помилково повторив гіпотезу М. Чалого про навчання Шевченка живопису в одного з братів Лампі у Варшаві [13, с. 10], адже цю інформацію нічим не підтверджено [25, с. 24]. Також критик занотував, що в 1830 р. Шевченко «дістався» до маляра Ширяєва [13, с. 11]. Насправді, це відбулося у 1832 р., коли Енгельгард повернувся із Вільно [25, с. 30]. На переконання автора студії, якраз за написання поем «Сон» («У всякого своя доля…») та «Кавказ» «засудили його на досмертну військову службу» [13, с. 14]. Утім, покликаючись на працю О. Конисього, варто уточнити думку М. Лозинського, адже заслання поет відбував не лише за вказані твори, але й через те, що «поміж своїх приятелів придбав собі славу знаменитого письменника українського. Тим-то вірші його двічі шкідливі і небезпечні. З любленими віршами можна було на Україні посіятися, а потім і закоренитися думкам про ніби бутнє раювання часів гетьманщини; про щастя вернутися до тих часів і про можливість Україні існувати окремою самостійною державою. <…> Одначе ж, уважаючи на баламутний дух і сміливість його, що перейшли за всякі межі, треба його признавати за одного з злочинців важних» [5, с. 241].

М. Лозинський прагнув з'ясувати формування світогляду митця [13, с. 19–20]. Зокрема, він уважав, що «Заповіт» – це основні ідеї поета, які «червоною ниткою тягнуться через усі його твори» [13, с. 54]. На думку критика, на початку творчості Шевченко викладав свої думки – «спомини свого дитинства веселого, свого безталанного сирітства, своєї нещасної неволі», «зложені на лад народних пісень» [13, с. 19] (очевидно, що йшлося про поезії 1837–1840 років). Тож за вченим, невдовзі світобачення поета зазнало кардинального зламу, зокрема змінилася його як оцінка минулого («Гайдамаки», «Чигрине, Чигрине…», «Великий льох»), так і позиція щодо тодішнього стану України після її відвідання («Сон» («У всякого своя доля…»), «Наймичка», «І мервим, і живим…» та ін.). М. Лозинський спостеріг, що з 1843 р. митець поступово переходив від ліричних творів до ліро-епічних, що відзначалися глибиною змісту і широким охопленням подій [13, с. 19].

Як твердив дослідник, на засланні Шевченко вдруге звернувся до викладу ідей у формі розмовного чи наспівного стилю і «доходить в них до такої досконалості, до якої не дійшов жоден поет не то слов'янщини, але цілого світу. В думках тих він тужить за рідною країною, побивається за зрабованою свободою, виповідає глибокі філософічні мислі» [13, с. 20]. Зауважимо, що йшлося, наприклад, про поезії «Та не дай, Господи, нікому…», «Ой гляну я, подивлюся…», «Не додому вночі йдучи…», «Хіба самому написать…», «Лічу в неволі дні і ночі…» та ін., створені в 1847–1850 роках.

Серед післязасланчих творів М. Лозинський вирізнив «Марію», «Неофіти», «Царі», «Подражаніє 11 псалму», «Ісаія. Глава 35 (*Подражаніє*)», «Подражаніє Ієзекіїлю. Глава 19», «Осія. Глава XIV. *Подражаніє*», в яких попри всі обставини випробувань поет залишився гуманістом й уболівав за «всіх бідних, покривджених, нещасних, без різниці народності чи віри» [13, с. 20]. Ще публіцист виокремив однойменні повість і поему «Наймичка» (про долю жінки у громаді) та драму «Назар Стодоля» (про козацьке минуле України).

Зазначимо, що в примітці до видання [12] М. Лозинський зафіксував, що його розвідку «Тарас Шевченко. Його життя і значення» (1901) було конфісковано. Зокрема, у замітці до «Шевченківського словника» (К., 1977. Т. 2. С. 97) також наголошено, що в 1901 р. львівською прокуратурою його книжку вилучено через включення уривків творів «Якби ви знали, паничі…», «Сон» («У всякого своя доля…»), «Якби тобі довелося…», «Відьма» (1858), «Неофіти», «Москалева криниця» у текст праці. Уточнимо, що М. Лозинський, з'ясовуючи провідні аспекти творів, умістив фрагменти з поезій «Гайдамаки», «Кавказ», «І мертвим, і живим…», «Давидові псалми. 52», «Іржавець», «Заповіт», «У нашім раї на землі…», «Чи ми ще зійдемося знову…», «Буває, іноді старий…», «Бували войни й військові свари…» [13, с. 19–53]. Тож у 1902 р. автор опублікував її другий наклад [24, с. 173].

Наголосимо, що М. Лозинський усвідомлював Шевченків феномен, який цікавив дослідника як визначальний фактор відродження України. З'ясовано, що його шевченкознавчий доробок – це переважно розвідки біографічно-популяризаторського плану, де вчений попри окремі помилки фактичного характеру, спирався на доступні тогочасні джерела, апелював до конкретних текстів поезій митця і таким чином поширював їх. Зафіксовано інтерпретацію М. Лозинським провідних тем (козацької слави; українсько-польських відносин; протесту проти російського поневолення України; викриття кріпацтва) й образів (козаків-героїв і жіночих) у Шевченкових поезіях. Акцентовано увагу на потрактуванні критиком світогляду митця, окреслено його національно-політичні й соціальні погляди. Установлено, що огляд публіцистом пошанувань поета демонстрував, з якими труднощами українська громадськість Наддністрянщини організовувала та проводила ті заходи в 1905–1910-х рр. Запропонована стаття є інформативною, втім зібраний в ній маловідомий доробок М. Лозинського свідчить про значення його студій для розвитку шевченкознавства, адже вчений попри те, що не вдавався до наукового аналізу, спробував розширити горизонти дослідження творчості митця у першій третині XX ст.

СПИСОК ВИКОРСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 3 (І. Франко). Од. зб. 1620 (Листування. Листи різних осіб до І. Франка. 1886–1904 рр.). 702 с.
2. Єфремов С. [Рецензія]. *Украинская жизнь*. 1912. № 7–8. С. 140–142. – Рец. на кн.: Духовенство і національна культура. Матеріали й уваги з приводу ювілейних обходів 50-ліття смерті Тараса Шевченка і 100-ліття уродження Маркіяна Шашкевича. Львів: Накладом автора, 1912. 44 с.
3. Качкан В. Повернення Михайла Лозинського (спроба літературної сильветки). *Качкан В. Українське народознавство в іменах: В 2 ч.: Навчальний посібник*. Київ: Либідь, 1994. Ч. 1. С. 222–229.
4. Кедрин І. Світлі і похмурі роки. «Галичина» М. Лозинського і чому її передруковано. *Лозинський М. Галичина в роках 1918–1920.* Нью-Йорк: Червона калина, 1970. С. 7–12.
5. Конiський О. Я. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя. Київ: Дніпро, 1991. 701 с.
6. Лозинський М. Галичина в життю України. Відень: Накладом «Союза визволення України», 1916. 59, [5] с.
7. Лозинський М. Духовенство і національна культура. Матеріали й уваги з приводу ювілейних обходів 50-ліття смерті Тараса Шевченка і 100-ліття уродження Маркіяна Шашкевича. Львів: Накладом автора, 1912. 44 с.
8. Лозинський М. Москвофіли – оборонцями ідей «великих украинцев» Шевченка і Драгоманова. *Рада.* 1910. 8 (21) серпня. № 178. С. 1.
9. Лозинський М. На Шевченкову могилу. *Діло.* 1909. 12 червня (30 травня). Ч. 126.
10. Лозинський М. Обопільні стосунки між Великою Україною й Галичиною. *Україна: Науковий двохмісячник українознавства*. 1928. Кн. 2 (27). С. 83–90.
11. Лозинський М. [Передмова]. *Панейко В. Промова на Шевченківськім концерті у Львові дня 30 марта 1905.* Львів: Накладом «Української молодіжі», З друкарні Уділової, 1905. С. 5–11.
12. Лозинський М. Про Батька нашого Тараса Шевченка. Коломия: З друкарні А. Й. Мізєвича; Накладом Івана Чупрея, 1914. 55 с.
13. Лозинський М. Тарас Шевченко. Його житє і значінє. Львів: З друкарні В. А. Шийковського; Накладом редакції «Громадського голосу», 1901. 56 с.
14. Лозинський М. Українство і москвофільство серед українсько-руського народу в Галичині. Львів: Накладом д-ра Володимира Бачинського, 1909. 95 с.
15. Лозинський М. Шевченкове свято у Львові. *Рада.* 1914. 28 лютого (13 березня). № 48. С. 2.
16. Лозинський М. Шевченкові дні у Львові. *Рада.* 1911. 8 (21 березня). № 54. С. 1.
17. Лозинський М. [Ювілейна замітка]. *Діло*. 1911. 25 лютого (10 березня). Ч. 54. С. 1.
18. Погребенник Ф. Лозинський Михайло Михайлович. *Шевченківська енциклопедія: В 6 т.* Київ: Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2013. Т. 3. С. 838.
19. Рубльов О. С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). Київ: Інститут історії України НАН України, 2004. 648 с.
20. Рубльов О. С. Шляхами на Соловки: радянське десятиріччя Михайла Лозинського. *Український історичний журнал.* 1997. № 4. С. 103–135; № 5. С. 97–118; № 6. С. 84–102; 1998. № 1. С. 112–121.
21. Сухий О. Лозинський Михайло. *Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Уряди. Постаті : [збірка біогр. нарисів].* Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. С. 159–171.
22. Сухий О. Михайло Лозинський: вчений, громадський діяч, політик. Львів: [б. в.], 1995. 32 с.

23. Чалий М. Життя і твори Тараса Шевченка (Звід матеріалів до його біографії). Київ: Веселка, 2011. 261 с.

24. Шевченко Т. Г. Бібліографія літератури про життя і творчість. 1839–1959. Київ: Видавництво Академії наук УРСР, 1963. Т. 1 (1839–1916). 422 с.

25. Шевченко Т. Г. Біографія. Київ: Наукова думка, 1984. 560 с.

26. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. Київ: Наукова думка, 2001–2014.

УДК 82-1
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.41

МОДЕРНІЗАЦІЯ АНТИЧНИХ МОТИВНИХ КОДІВ У П'ЄСІ «ЦИКУТА ДЛЯ СОКРАТА» ВАЛЕРІЯ ГЕРАСИМЧУКА

VALERII HERASYMCHUK'S PLAY «THE HEMLOCK FOR SOCRATES» AS AN EXAMPLE OF THE MODERNIZATION OF ANCIENT MOTIVES CODES

Каспіч Г.Г.,
orcid.org/0000-0001-5834-7961
кандидат філологічних наук,
викладач української мови і літератури
Технологічно-промислового фахового коледжу
Вінницького національного аграрного університету

Поляруш Н.С.,
orcid.org/0000-0001-9375-8395
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Король І.М.,
orcid.org/0009-0004-8042-6796
викладач української мови та літератури
Вінницького транспортного фахового коледжу

Статтю присвячено біографічній драмі Валерія Герасимчука «Цикута для Сократа», що входить до циклу «П'єси про великих».

П'єсу «Цикута для Сократа» розглянуто як ключовий текст, у якому сакралізуються та водночас модернізуються античні мотиви, актуальні у контексті культурологічного інтертексту. Досліджено, що сюжет твору побудовано як діалог і водночас гру двох країн: Стародавньої Греції та сучасної України, двох культурних парадигм – афінської класики та українського постмодерну. Усе це реалізовано драматургом через дві симетричні тріади. Вважається, що у паралелях п'єси «Цикута для Сократа» подано певний тип героя-нонконформіста, максималіста щодо істини, безкорисливого, матеріально незабезпеченого, але принципово – у різних часах і світах. Простежено типологічні тотожності між образом філософа і письменника, а не двох письменників чи двох філософів різних епох. Як бачимо, відмінностей в історіях обох головних персонажів небагато. Обидва персонажі перетинаються в тому, що Віктор працює над п'єсою про Сократа, і цей матеріал є для нього «драматургічною головоломкою».

Визначаємо у п'єсі два наскрізних культурологічних інтертекстуальних коди: це підступність політиків та віртуальна реальність. Звертаємо увагу на діалог Сократа з Крітоном, у якому згадується ганебна сторінка афінської демократії – «справа десятьох афінських стратегів, які виграли морську битву при Аргінусах, але не змогли через бурю підібрати тіла убитих афінян. Висновкуємо, що цей діалог засвідчує, що головною вадою афінської демократії була тенденція засуджувати людей до фізичної страти, незалежно від того, чи доведено вину людини. У сучасному світі мова йде не стільки про фізичну розправу, скільки про моральне нищення інакомислячих.

Зазначаємо, що комп'ютер у п'єсі є своєрідним персонажем-медіатором між культурами, епохами, світами і головними героями.

Відзначаємо, що сам матеріал п'єси «Цикута для Сократа» наповнений інтертекстуальністю і балансує між історичними джерелами та фантазією драматурга, створюючи умови для культурологічного інтертексту.

Отже, античні мотивні коди є для В. Герасимчука основоположними, оскільки у п'єсі засвоєно та модернізовано уроки паралельних життєвих доль, уперше створених в античні часи.

Ключові слова: драматург, п'єса, код, мотив, античні, культурологічні, інтертекстуальні.